

Ο Κωνσταντίνος Παπανικολάου, επιστημονικός συνεργάτης του ΙΜΜΑ, διακρίνεται για το πάθος του για τη γερμανική και αυστριακή ιστορία αλλά και για την ερευνητική και συγγραφική του δεινότητα. Με τα εφόδια αυτά καταπιάστηκε ως διδακτορικός φοιτητής με ένα σύνθετο θέμα της ιστορίας των ιδεών, που καλύπτει χρονολογικά πλέον του ενός αιώνα και γεωγραφικά έναν τεράστιο χώρο πολιτισμού. Καθώς τα διπλωματικά ζητούμενα στη σχέση Γερμανών, Αυστριακών και Μακεδονικού Ζητήματος αφήνουν ελάχιστα περιθώρια πρωτότυπης επιχειρηματολογίας, ο συγγραφέας στράφηκε στη μελέτη της πορείας που διέγραψαν οι έννοιες της αρχαίας και της σύγχρονης Μακεδονίας στη γερμανική σκέψη από τις αρχές του μακρού 19ου αιώνα μέχρι το 1914. Στόχος του δεδηλωμένος είναι να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο η ιστορία του αρχαίου βασιλείου αναδύθηκε από το «εχθρικό» πλαίσιο του κλασικισμού, έγινε αποδεκτό αντικείμενο μελέτης των αρχαιογνωστικών επιστημών, αργότερα ιστορικό ανάλογο του πρωσικού βασιλείου στον εθνικό ενοποιητικό ρόλο που αυτό διαδραμάτισε στη γερμανική ιστορία και, τελικά, να καταστεί κοινός τόπος της γερμανικής ιμπεριαλιστικής ρητορικής. Μικρό μόνον μέρος της πορείας αυτής είναι γνωστό, αφού το ζήτημα της Μακεδονίας ως ιστορικού αναλόγου δεν εξαντλείται στον Droysen. Η συνολική θέαση της μακεδονικής ιστορίας, η παρουσίαση των θεσμών της, η σχέση των Μακεδόνων με τους άλλους Έλληνες και η συγκρουσιακή σχέση της «φιλομακεδονικής» ιστοριογραφικής τάσης στη Γερμανία με τις κλασικιστικές καταβολές των αρχαιογνωστικών επιστημών στον χώρο αυτό είναι θέματα με τα οποία καταπιάνεται ο Κωνσταντίνος Παπανικολάου και βέβαια είναι θέματα πολύ ευρύτερα της μακεδονοπρωσικής αναλογίας. Τον απασχολούν επίσης η ανάδυση της Μακεδονίας ως μιας διακριτής περιοχής εντός των οθωμανικών κτήσεων στη νοτιοανατολική Ευρώπη, οι παράγοντες που συνετέλεσαν, ώστε να παρουσιασθεί ως μια αμιγώς σλαβική περιοχή, ικανή να αποτελέσει το απειλητικό προγεφύρωμα του Πανσλαβισμού, η διαμόρφωση των σλαβοφοβικών

και σλαβόφιλων απόψεων μετά το Συνεδρίου του Βερολίνου (1878) στην πολιτική και τον επιστημονικό κόσμο, οι αποκλίσεις και συγκλίσεις της αυστριακής και της γερμανικής πολιτικής και η ανάδυση της τουρκοφιλίας στον γερμανικό κόσμο ως αντίβαρου της σλαβικής απειλής. Στα συμπεράσματα, αφού ανασκοπήσει και σχηματοποιήσει εκ νέου το πλήθος των βιβλιογραφικών πληροφοριών του, ο Κωνσταντίνος Παπανικολάου επιχειρεί με δεξιοτεχνία να τοποθετήσει το θέμα του στο πλαίσιο της συζήτησης του Οριενταλισμού και του Βαλκανισμού. Παρατηρεί πως αν και η Μακεδονία του Karl May φαίνεται να επιβεβαιώνει το σχήμα του βαλκανισμού της Τοδορονα, περί οθωμανικής κληρονομιάς και πολιτιστικής καθυστέρησης, ωστόσο αποτελεί εξαίρεση. Η πλειονότητα των γερμανών συγγραφέων που ασχολήθηκαν με το παρόν του τόπου ήταν εξοικειωμένοι με την αρχαία ιστορία της Μακεδονίας, ακόμη και αν δεν είχαν διαβάσει τον Droysen. Επισημαίνει πως για καμία άλλη περιοχή δεν συνυπάρχουν σε τέτοιο βαθμό δύο διακριτές παραδόσεις, η αρχαιολατρεία και ο γερμανικός βαλκανισμός. Η διπλή αυτή όψη της Μακεδονίας προσέφερε στους Γερμανούς αυτό που κάθε φορά αναζητούσαν, με τόση ακρίβεια ώστε, μέσω της μακεδονικής ανάκλασης θα μπορούσε να ανακατασκευαστούν με πιστότητα οι κυμάνσεις της γερμανικής ιδεολογίας και των εσωτερικών πολιτικών διεργασιών για πάνω από έναν αιώνα. Για να το αποδείξει, στις τελευταίες παραγράφους του βιβλίου επιχειρεί μια γρήγορη αλλά ουσιαστική αναφορά στον μεσοπόλεμο και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Είναι δύσκολο για όποιον διαβάσει το βιβλίο του Κωνσταντίνου Παπανικολάου να μην παρασυρθεί από τον μεστό λόγο του, όπου υποτάσσονται πληροφορίες μιας ανεξάντλητης βιβλιογραφίας σχεδόν 150 ετών και δένονται αρμονικά με γνώσεις της γερμανικής και αυστριακής ιστορίας, που πλημμυρίζουν τη μελέτη του με κάθε αφορμή. Σε πολλά σημεία το κείμενο είναι τόσο δουλεμένο που μαγεύει. Όμως το ύφος αυτό δεν είναι η πρωταρχική αρετή του συγγραφέα. Είναι η πρωτοτυπία ενός επιχειρήματος μακράς διάρκειας, το οποίο αναδεικνύεται μέσα από γενεές βιβλιογραφικών αναφορών που αναλύονται εξαντλητικά και έχουν χωνευθεί πλήρως σε μια μελέτη. Ένα τέτοιο βιβλίο δεν θα έπρεπε να λείπει από τις εκδόσεις του ΙΜΜΑ, το οποίο εδώ και χρόνια έχει επεκτείνει το επιστημονικό ενδιαφέρον του πέραν των στενών ορίων του Μακεδονικού Αγώνα.

Βασίλης Κ. Γούναρης
*Καθηγητής Ιστορίας Νεοτέρων Χρόνων του
 Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας ΑΠΘ
 Πρόεδρος του ΔΣ του
 Ιδρύματος του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα
 & της Νεότερης Ιστορίας της Μακεδονίας*

Στις πλαγιές των Σιδηρών Πυλών¹, σκαλισμένη στους απόκρημνους βράχους, μια επιβλητική επιγραφή εξακολουθεί να θυμίζει τη γερμανική παρουσία στην κοιλάδα του Αξιού. Κατασκευάστηκε στα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου, όταν ο στρατός του κάιζερ κατέλαβε τα εδάφη του σερβικού βασιλείου. Γραμμένη στη γερμανική γλώσσα, πάνω από μια διάβαση, αναφέρει: «Ο Γουλιέλμος Β΄, Γερμανός Αυτοκράτορας και Βασιλιάς της Πρωσίας, διέταξε την κατασκευή αυτής της οδού το 1916». Είναι «ενθύμιο» της φιλοδοξίας του αυτοκράτορα, τα έργα του πολέμου να συνδυαστούν μ' εκείνα του πολιτισμού, κατά τα αρχαία ρωμαϊκά πρότυπα. Η διεκδίκηση, άλλωστε, της Μακεδονίας από τα γερμανικά φύλα είναι μια αρκετά παλαιά υπόθεση. Στον πρώιμο Μεσαίωνα, οι Γότθοι του Θεοδώριχου έφθασαν μέχρι τις πύλες της Θεσσαλονίκης. Το 12ο αιώνα ο αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας Ερρίκος ΣΤ΄ απαίτησε, στο όνομα της νορμανδικής κληρονομιάς του, ολόκληρη τη μεταξύ Δυρραχίου και Θεσσαλονίκης περιοχή,² ενώ το 18ο αιώνα οι εμπροσθοφυλακές των Αψβούργων της Αυστρίας έφθασαν μέχρι τα Σκόπια. Ωστόσο, της νέας εισβολής των Γερμανών στη Μακεδονία του 20ού αιώνα, προηγήθηκε η κατάκτησή της στο επίπεδο των ιδεών. Αυτή η ιδεολογική προπαρασκευή καθιστά πιο σύνθετο ζήτημα την αποσαφήνιση των προθέσεων του τελευταίου γερμανού αυτοκράτορα σε σύγκριση με τους προκατόχους του στο Μεσαίωνα και τα Νεότερα Χρόνια. Αν, όπως ισχυρίζεται ο βασικότερος μελετητής της γερμανικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, ο Malte Fuhrmann, φιλοδοξία του Γουλιέλμου Β΄ ήταν με τέτοιου είδους έργα να συγκριθεί με τους κατακτητές και τους αυτοκράτορες

---

1 Demir Kapija της Βόρειας Μακεδονίας.

2 Bernard Vonderlage, *Thessaloniki. Bilder aus der Vergangenheit der Stadt: ihre Beziehung zur deutschen Geschichte*, Hamburg 1953, σ. 67.

του αρχαίου κόσμου,³ τότε πρέπει σίγουρα να εξετάσουμε τη θέση που κατείχε η Μακεδονία στη σκέψη του γερμανικού κόσμου κατά το 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου. Αν όντως η μακρινή πατρίδα του Φιλίππου Β΄ και του Αλέξανδρου στοίχειωνε τη σκέψη των γερμανών ιστορικών, δημοσιογράφων, πολιτικών, περιηγητών, συγγραφέων και φιλοσόφων και είχε σταδιακά κατακτήσει διακριτή θέση στο δημόσιο λόγο του γερμανόφωνου κόσμου, τότε το ενδιαφέρον τους αυτό συναρτάται με σειρά ζητημάτων της γερμανικής ιστορίας και της γερμανικής κοινωνίας. Χρήζει επομένως προσεκτικής αντιμετώπισης.

Στη γερμανική γλώσσα το 19ο αιώνα υπήρχε μια διάκριση, η οποία δεν τηρείτο απαρεγκλίτως: Ο όρος «Makedonien» περιέγραφε συνήθως το αρχαίο βασίλειο, ενώ ο όρος «Mazedonien» αφορούσε γενικά στα τρία βιλαέτια της οθωμανικής διοίκησης, της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και των Σκοπίων (αργότερα Κοσόβου). Η παρούσα μελέτη επιθυμεί να ιχνηλατήσει και να διερευνήσει την πορεία που διέγραψαν αμφότερες, τόσο η αρχαία όσο και η σύγχρονη Μακεδονία, στη γερμανική σκέψη από τις αρχές του μακρού 19ου αιώνα μέχρι το 1914. Στόχος της είναι να παρακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο η ιστορία του αρχαίου βασιλείου αναδύθηκε από το «εχθρικό» πλαίσιο του κλασικισμού, έγινε αποδεκτό αντικείμενο μελέτης των αρχαιογνωστικών επιστημών, αργότερα ιστορικό ανάλογο του πρωσικού βασιλείου στον εθνικό ενοποιητικό ρόλο που αυτό διαδραμάτισε στη γερμανική ιστορία και τελικά να καταστεί κοινός τόπος της γερμανικής ιμπεριαλιστικής ρητορικής. Η διαδικασία δια της οποίας η Μακεδονία του 19ου αιώνα απέκτησε τη δική της γεωγραφική και εθνογραφική υπόσταση, μέσα από τις ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις, αποτελεί το δεύτερο ζητούμενο της μελέτης. Ο ρόλος της πολιτικής εμπλοκής των Γερμανών στη Βαλκανική, η σλαβοφοβία, η τουρκοφιλία και ο ιμπεριαλισμός συνιστούν τους βασικότερους εκ των παραγόντων εκείνων που συνεξετάζονται ως οι πλέον καθοριστικοί. Πιο απλά, η μελέτη αυτή επιχειρεί πρωτίστως να θέσει και στη συνέχεια να απαντήσει ερωτήματα όπως: ποια ήταν η Μακεδονία των Γερμανών, πώς διαμορφώθηκε η εικόνα του χώρου, της ιστορίας και των ανθρώπων, ποιες δυνάμεις και πολιτικά συμφέροντα επέδρασαν στην τυποποίησή της.

Ως χρονική αφετηρία της μελέτης αυτής επελέγησαν οι πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Η γέννηση του γερμανικού εθνικισμού στα πεδία των Ναπολεοντείων Πολέμων συνέπεσε με εκείνη του ενδιαφέροντος για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη και τους λαούς της καθώς και με την πρώτη απόπειρα επιστημονικής παρου-

3 Malte Fuhrmann, *Der Traum vom deutschen Orient. Zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich 1851-1918*, Frankfurt am Main 2006, σ. 9.

σίσης της ιστορίας του αρχαίου μακεδονικού βασιλείου από τον Barthold Georg Niebuhr. Το 1914 αποτελεί το καταληκτικό *terminus* για σειρά λόγων: Η εμπλοκή των δύο Κεντρικών Αυτοκρατοριών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η συμμαχία τους με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Βουλγαρία, όπως επίσης και η κατοχή του σερβικού τμήματος της Μακεδονίας δημιούργησαν ένα εντελώς διαφορετικό πλέγμα συμφερόντων και ένα ιδιαίζον πλαίσιο άρθρωσης ενός φορτισμένου δημοσίου λόγου, ανάλογο του πολεμικού κλίματος στο γερμανικό κόσμο. Η έκρηξη του πολέμου και το σοκ που αυτός προκάλεσε άλλαξαν οριστικά τον τρόπο προσέγγισης του «άλλου», της χώρας του και της ιστορίας του τόπου του. Τις ψύχραιμες φωνές κάλυψαν οι πολεμικές κραυγές και η ιδεολογική πόλωση. Ο επιστημονικός κόσμος στρατεύθηκε μαζί με δημοσιογράφους και προπαγανδιστές στον εθνικό σκοπό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη υποχώρηση της θαυμαστής πολυφωνίας και πολυχρωμίας των σχετικών με τη Μακεδονία απόψεων. Αν μέχρι το 1914 το μέλλον της Μακεδονίας εξεταζόταν κυρίως σε θεωρητικό επίπεδο, η κινητοποίηση της γερμανοαυστριακής πολεμικής μηχανής και η εμπλοκή της στο βαλκανικό μέτωπο άλλαξαν άρδην τον προσανατολισμό του δημόσιου διαλόγου. Πλέον η συζήτηση για τη Μακεδονία συνίστατο στο συγκερασμό των συμφερόντων των συμμάχων της Γερμανίας και της Αυστρο-Ουγγαρίας την επόμενη της παγκόσμιας σύγκρουσης.⁴ Η παρουσία γερμανικών στρατευμάτων στη σερβική Μακεδονία αρκούσε, ώστε τα ζητήματα της «μακεδονικής ατζέντας» στο Βερολίνο να αλλάξουν οριστικά. Οι Γερμανοί έπρεπε να διοικήσουν έναν τόπο και να συμβιώσουν με λαούς που είχαν μάθει να τους θεωρούν εξωτικούς. Ο πόλεμος ανάγκασε τις θεωρητικές αναζητήσεις να δώσουν τη θέση τους σε προβληματισμούς για αδήριτες αναγκαιότητες, χωρίς αυτό να σημαίνει, βέβαια, πως οι αναζητήσεις αυτές έπαυσαν οριστικά.

Στον τίτλο του έργου προκρίθηκε η χρήση του εθνικού «των Γερμανών» αντί του ουσιαστικού «Γερμανίας», λόγω της ιδιαιτερότητας της φύσης του πολυδιασπασμένου γερμανικού χώρου. Μέχρι το 1871 δεν θα μπορούσε να γίνει λόγος για «γερμανικό κράτος», αλλά ακόμη και μετά τη γερμανική ενοποίηση, οι γερμανόφωνοι υπήκοοι των Αψβούργων εξακολουθούσαν να θεωρούν, ως επί το πλείστον, τους εαυτούς τους Γερμανούς με την ευρύτερη έννοια του όρου, παρά την εξαίρεση της πατρίδας τους από το Β΄ Ράιχ.⁵ Για εκείνους η δήλωση του αυστριακού αυτοκράτορα

4 Mechthild Golczewski, *Der Balkan in deutschen und österreichischen Reise- und Erlebnisberichten 1912-1918*, Wiesbaden 1981, σσ. 97, 102.

5 Το ζήτημα της αυστριακής εθνικής συνείδησης στον 19ο αιώνα είναι σύνθετο. Παρά την προσπάθεια των Αψβούργων να δημιουργήσουν έναν ιδιότυπο πατριωτισμό με σημείο

Φραγκίσκου Ιωσήφ ότι δεν ήταν παρά «ένας γερμανός ηγεμόνας»⁶ ήταν επιλογή με ιδιαίτερη σημασία, ενώ έμβλημα της επικράτειάς του παρέμενε ο δικέφαλος αετός της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους.⁷ Άλλωστε ο αυστριακός ηγεμονικός οίκος μονοπωλούσε από τον ύστερο μεσαίωνα τον αυτοκρατορικό τίτλο, η Βιέννη ήταν η πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, ενώ ακόμη και μετά τη διάλυσή της, ο αψβούργος αυτοκράτορας συνέχισε να είναι πρόεδρος της Γερμανικής Συνομοσπονδίας. Η διαμόρφωση μιας ιδιαίτερης αυστριακής συνείδησης, διακριτής από τη γερμανική, ήταν και παρέμεινε εν πολλοίς ζητούμενο μέχρι το Μεσοπόλεμο. Γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον αυτοπροσδιορισμό τους ως Γερμανών, όλων εκείνων των υπηκόων του Φραγκίσκου-Ιωσήφ που έγραψαν για τη Μακεδονία στα γερμανικά και των οποίων το έργο εδώ εξετάζουμε. Επίσης, ο τίτλος «Η Μακεδονία των Γερμανών» επιτρέπει τη συμπερίληψη όλων εκείνων των συγγραφέων, οι οποίοι μολονότι δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «εθνικά Γερμανοί», έγραψαν στα γερμανικά και έδρασαν εντός του γερμανόφωνου ακαδημαϊκού κόσμου, επηρεάζοντας σε σημαντικό βαθμό την εικόνα των Γερμανών για τη Μακεδονία.

Η διαμόρφωση του προς πραγμάτευση θέματος υπήρξε απόρροια τόσο της μελέτης της βιβλιογραφίας όσο και των προσωπικών ερευνητικών ενδιαφερόντων μου. Μια από τις διαπιστώσεις που έδωσαν ξεχωριστή ώθηση στην απόφαση να μελετηθεί επισταμένως η εικόνα των Γερμανών για τη Μακεδονία ήταν η επισκίαση του πλούσιου γερμανικού περιηγητισμού από τον αγγλικό και το γαλλικό. Οι αφηγήσεις των Francois Pouqueville, Esprit-Marie Cousinery, William Leake και Frederic Boissonnas γνώρισαν μεγάλη διάδοση και απασχόλησαν ιδιαίτερα ως πηγές όλους τους μελετητές της μακεδονικής ιστορίας. Δεν συνέβη το ίδιο με τη γερμανόφωνη παραγωγή. Εξάλλου την πρόσφατη έρευνα φαίνεται πως απασχόλησε πολύ περισσότερο μια γενικότερη παρουσίαση και ανάλυση της εικόνας των Γερμανών για τα Βαλκάνια συνολικά, ακολουθώντας τους νέους δρόμους που χάραξαν με το έργο τους ο Edward Said (*Orientalism*, 1978) και η Maria Todorova

---

αναφοράς τον αυστριακό δυναστικό οίκο και θεσμούς, όπως η καθολική εκκλησία και ο στρατός, η γλώσσα και η ιστορία του αρχιδουκάτου της Αυστρίας, περιόρισαν σημαντικά την επιτυχία του εγχειρήματος στις γερμανόφωνες περιοχές της Κισλιθηνίας. Για τα μέσα τα οποία μετέληθε η αψβουργική αυτοκρατορία στην προσπάθεια της αυτή διαφωτιστικό είναι το συλλογικό έργο των Laurence Cole – Daniel Unowsky, *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, Popular Allegiances and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*, New York 2007.

6 Jean Paul Bled, *Franz Joseph*, Wien 1988, σ. 226. Alan Palmer, *Twilight of the Habsburgs. The Life and Times of Francis Joseph*, New York 1994, σ. 131.

7 Franz Gall, *Österreichische Wappenkunde*, Wien 1996, σσ. 98-100.

(*Imagining the Balkans*, 1997). Τα έργα τους επηρέασαν όσους ασχολήθηκαν με την πρόσληψη της νοτιοανατολικής Ευρώπης από το γερμανικό κόσμο τον 19ο αιώνα, όπως την Mechthild Golczewski (*Der Balkan in deutschen und österreichischen Reise und Erlebnisberichten 1912-1918*, Wiesbaden 1981), τον Ulrich Erker-Sonnabend (*Orientalische Fremde. Berichte deutscher Türkenreisender des späten 19. Jahrhunderts*, Bochum 1987), την Nina Berman (*Orientalismus, Kolonialismus und Moderne. Zum Bild des Orients in der deutsch-sprachigen Kultur um 1900*, Stuttgart 1996), τον Wolfgang Geier (*Südosteuropa-Wahrnehmungen. Reiseberichte, Studien und Biographische Skizzen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, 2006 Wiesbaden) και την Suzanne Marchand (*German Orientalism in the Age of Empire*, Cambridge 2009). Στα παραπάνω έργα η Μακεδονία είναι ηχηρά απούσα. Οι μελέτες γερμανών περιηγητών, γεωγράφων, εθνολόγων και δημοσιογράφων για τη Μακεδονία αγνοούνται. Απόπειρες, όπως αυτή του Hristo Andonov-Poljanski («Über die Frage der deutsch-mazedonischen Beziehungen in der Vergangenheit», *Neuere Erforschungen Südosteuropas*, Skorje 1981) ή του Wolf Oschlies, («Deutsche Wissenschaftler über Mazedonien», *Informationen aus der Forschung des Bundesinstituts für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien* Nr. 6, August 1983) είναι εξαιρετικά αποσπασματικές και ελλιπείς. Το ίδιο ισχύει και για τη συλλογή μεταφρασμένων κειμένων γερμανών περιηγητών του Πολυχρόνη Ενεπεκίδη. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η πολύ καλή παλαιότερη μελέτη του Henry Robert Wilkinson (*Maps and Politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool 1951), αλλά δεν είναι εξειδικευμένη στις εξελίξεις στο γερμανικό χώρο. Προκαλεί λοιπόν εντύπωση το γεγονός ότι το γερμανικό ενδιαφέρον για την περιοχή, με σημαντικούς εκπροσώπους, όπως ο περιηγητής και διπλωμάτης Johann Georg von Hahn, ο σλαβολόγος Gustav Weigand, ο στρατιωτικός και προπαγανδιστής Colmar von der Goltz και ο λογοτέχνης Karl May, για να αναφέρουμε μόνον τους πιο γνωστούς, έχει περάσει απαρατήρητο. Κι όμως, από τον φιλοβούλγαρο Richard von Mach μέχρι τον παγερμανιστή Karl Hron και από τον εθνοφυλετιστή Hans Friedrich Blunck μέχρι τον αυστρομαρξιστή Otto Bauer η Μακεδονία γνώρισε τις δικές της χαρτογράφητες περιπλανήσεις στη γερμανική σκέψη.

Την ειδικότερη κατεύθυνση της έρευνας καθόρισε επίσης η διαπίστωση ότι σειρά θεμάτων και προβληματισμών, κυρίως στο πλαίσιο της διπλωματικής ιστορίας, είχαν ήδη τύχει εξαντλητικής ανάλυσης. Η πολιτική των δύο προεξαρχουσών δυνάμεων του γερμανικού κόσμου, της Γερμανικής Αυτοκρατορίας και της Αυτοκρατορίας της Αυστρίας έναντι του Μακεδονικού Ζητήματος έχουν γίνει αντικείμενο σημαντικού αριθμού μελετών. Η γερμανική και η αυστριακή εμπλοκή αναδεικνύονται με σαφήνεια στο έργο του Fikret Adanir, *Die Makedonische*

Frage (Wiesbaden 1979). Το γερμανικό παράγοντα μελέτησε ο Albert Geschke, στο έργο του *Die deutsche Politik in der mazedonischen Frage bis zur türkischen Revolution von 1908* (Danzig 1932), ενώ τη σκυτάλη παρέλαβε ο Sabit Aptiev, με το *Das Deutsche Reich und die Mazedonische Frage 1908-1918* (München 1982). Η πολιτική της αυτοκρατορίας των Αψβούργων στο Μακεδονικό μέχρι την εξέγερση του Ίλιντεν μελετήθηκε από τον Mihajlo Minoski, στο *Politikata na Avstro-Ungarija sprema Makedonija i makedonskoto prasanje 1878-1903* (Skopje 1982), ενώ η πολιτική της Βιέννης στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του 1903 απασχόλησε τον Steven Sowards, στο *Austria's Policy of Macedonian Reform*, (New York 1989). Ακόμη, διπλωματικά έγγραφα από τα αρχεία των υπουργείων Εξωτερικών της Γερμανίας και της Αυστρίας, εκδόθηκαν, μελετήθηκαν και σχολιάστηκαν με στόχο μια πληρέστερη εικόνα. Η Virginia Paskaleva στο *Μακεδονия през погледα на австрийски консули 1851-1877/8*, (Sofia 1994) παρουσίασε έγγραφα από το Haus Hof und Staatsarchiv της Βιέννης σε τρεις ογκώδεις τόμους. Ο Francis Bridge φώτισε άγνωστες πλευρές της αυστριακής πολιτικής κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα στο *Austro-Hungarian Documents Relating to the Macedonian Struggle 1896-1912* (Thessaloniki 1976), ενώ το 2013 η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών παρουσίασε τα έργα των Σπράτου Δορδανά και Βάιου Καλογοριά, *Το Μακεδονικό και η Γερμανία* (Θεσσαλονίκη 2013) και *Η Γερμανική Αυτοκρατορία και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι* (Θεσσαλονίκη 2012). Όσον αφορά στην ευρύτερη βιβλιογραφία σχετικά με τη γερμανική και την αυστριακή εμπλοκή στη Βαλκανική και κατά συνέπεια στη Μακεδονία, από το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913), το μεγάλο πλήθος των έργων που την απαρτίζουν δεν επιτρέπει την αναλυτική παράθεσή της. Η ιστορία της γερμανικής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη καθώς και η οικονομική δραστηριότητά της υπήρξε αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας του Malte Fuhmann (*Der Traum vom deutschen Orient. Zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich 1851-1918*, Frankfurt am Main 2006), ο οποίος άντλησε σημαντικά στοιχεία από τον πάστορα της κοινότητας Max Brunau (*Das Deutschtum in Mazedonien*, Stuttgart 1925).

Στοχεύοντας στην κάλυψη των κενών στη βιβλιογραφία η μελέτη αυτή παρακολουθεί την ανάδυση της Μακεδονίας αρχικά ως μιας διακριτής περιοχής εντός των οθωμανικών κήσεων στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Αφετηρία της θεματικής αυτής (που καλύπτει το δεύτερο τμήμα του έργου) αποτελούν οι πρώτες απόπειρες χαρτογράφησης της Μακεδονίας στο πλαίσιο του γερμανικού εγκυκλοπαιδισμού, με πρωτοπόρους τον Ami Boué και τον Johann Georg von Hahn. Ακολούθως αναλύονται οι παράγοντες εκείνοι που συνετέλεσαν, ώστε η Μακεδονία να παρουσιασθεί ως μια αμιγώς σλαβική περιοχή, ικανή να αποτελέσει το προγεφύρωμα του

πανσλαβισμού για να προσβάλλει τα γερμανικά φύλα στο κέντρο της Ευρώπης. Σλαβοφοβικές και σλαβόφιλες απόψεις για τη Μακεδονία την επαύριον της «Μεγάλης Βουλγαρίας» και του Συνεδρίου του Βερολίνου, συνεξετάζονται με τις εξελίξεις στην πολιτική και τον επιστημονικό κόσμο. Οι αποκλίσεις της αυστριακής βαλκανικής πολιτικής από εκείνη της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, η πρόσκαιρη σύμπλευση της Βιέννης με το Βελιγράδι, απότοκος της οποίας ήταν η ευνοϊκή για τις σερβικές διεκδικήσεις εθνογραφική απεικόνιση της Μακεδονίας του Spiridon Gorčenić, αποτελούν επίσης αντικείμενο της μελέτης. Σημαντικό τμήμα αφιερώνεται στην ανάδυση της τουρκοφιλίας στο γερμανικό κόσμο ως αντίβαρου της σλαβικής απειλής και του ρόλου που αυτός διαδραμάτισε στη διαμόρφωση του δόγματος της ακεραιότητας των εδαφών του σουλτάνου στη γερμανική πολιτική μετά το 1890. Προπαγανδιστικά έργα, όπως αυτά των Colmar von der Goltz, Hugo Grothe, Ernst Jäckh, καθώς και άρθρα σε γερμανικές εφημερίδες αναλύονται και δίνουν το στίγμα του δημόσιου λόγου περί της Μακεδονίας, ο οποίος, λίγο πριν την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου, είχε απολέσει τον αρχικό αμιγή επιστημονικό προσανατολισμό του. Τέλος, ένα κεφάλαιο αφιερώνεται στη θέση της Μακεδονίας στο φαντασιακό του γερμανόφωνου κόσμου, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον May στον κύκλο των διηγημάτων του με θέμα την Ανατολή.

Όμως η Μακεδονία δεν ήταν μια ακόμη περιοχή των Βαλκανίων. Η εθνογραφική της εικόνα, οι σχέσεις μεταξύ των λαών που την κατοικούσαν και το μέλλον της, σε συνδυασμό με το Ανατολικό Ζήτημα, αποτελούσαν πτυχές του παρόντος της. Την ίδια στιγμή, η αρχαία ιστορία της Μακεδονίας αποκτούσε τη δική της πολύ ξεχωριστή θέση στη γερμανική ιστοριογραφία. Οι Γερμανοί βάδιζαν στη σίγουρη οδό της χρήσης της ιστορίας ως πολιτικού επιχειρήματος, που πρώτοι οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι είχαν χαράξει.⁸ Δεδομένης της κατ' εξοχήν ιδεολογικής χρήσης της αρχαίας ιστορίας στο πλαίσιο του γερμανικού ιστορισμού το 19ο αιώνα, ως βάση δικαιολόγησης πολιτικών επιλογών,⁹ αλλά και της απήχησης που γνώριζε η αρχαία Ελλάδα ως ιστορικό ανάλογο του διασπασμένου γερμανικού χώρου, γίνεται αντιληπτή η αναγκαιότητα συνεξέτασης των θεμάτων αυτών. Ειδικά στην Πρωσία, η οποία πρωταγωνίστησε στη γερμανική ενοποίηση, παραγκωνίζοντας τη μεγάλη αντίπαλό της, την Αυστρία, η ιστορία έγινε μια πρωτίστως «εθνική» επιστήμη. Οι έδρες της Ιστορίας, ειδικότερα των αρχαίων χρόνων, έδιναν στα χρόνια πριν και μετά τη γερμανική

8 Alexander Demandt, *Geschichte als Argument*, Konstanz 1972, σ. 11.

9 Γιάννης Κουμπουρλής, *Οι ιστοριογραφικές οφειλές του Σπ. Ζαμπέλιου και Κ. Παπαρρηγόπουλου. Η συμβολή ελλήνων και ξένων λογίων στη διαμόρφωση του τρίσημου σχήματος του ελληνικού ιστορισμού (1782-1846)*, Αθήνα 2012, σ. 94.

ενοποίηση την ευκαιρία στους διακόνους της Κλειούς να λάβουν θέση στα πολιτικά ζητήματα της εποχής, αντλώντας επιχειρήματα από το προνομιακό επιστημονικό πεδίο τους. Ιστορικοί, όπως ο Theodor Mommsen και ο Leopold von Ranke δεν είχαν επιλεγθεί τυχαία από τον ζωγράφο Johann Mühlenthal για να απεικονισθούν ακριβώς δίπλα από το «Βωμό της Πατρίδας», στη μεγάλη σύνθεση που κοσμούσε το κλιμακοστάσιο του δημαρχείου της αυτοκρατορικής πρωτεύουσας. Στο διδακτικό προσωπικό των γερμανικών πανεπιστημίων η δυναστεία και το κράτος μπορούσαν να αναζητήσουν μερικούς από τους ικανότερους συμμάχους. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι η επιστημονική αυθεντία ενός εκάστου εξ αυτών δεν περιοριζόταν ποτέ εντός του αμφιθεάτρου, αλλά είτε με ομιλίες στο ευρύτερο κοινό (π.χ. πανηγυρικούς) είτε με τα έργα τους, η ιδεολογία τους διαχεόταν ευρύτερα στη γερμανική κοινωνία. Το γεγονός μάλιστα ότι κατά το 19ο αιώνα η γερμανική ιστοριογραφία της αρχαιότητας επισκίασε με απόλυτο τρόπο κάθε άλλη ιστοριογραφική παραγωγή στην Ευρώπη καθιστά ακόμη πιο σαφές πόσο δυσδιάκριτα ήταν τα όρια δημόσιου και ακαδημαϊκού λόγου κυρίως στη Γερμανική Αυτοκρατορία. Σημειώνει χαρακτηριστικά ο οικονομολόγος Gustav von Schmoller, μέλος της Άνω Βουλής της Πρωσίας, με πολύ μεγάλη επιρροή σε θέματα οικονομικής, κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής στην περίοδο 1875-1910, και υπέρμαχος του προγράμματος ενίσχυσης του γερμανικού στόλου:

Οι εποχές που οι γερμανοί πανεπιστημιακοί δεν είχαν λόγο, παρήλθαν. Η κοινή γνώμη δεν απομακρύνεται πολύ από την άποψη των καθηγητών μας στα τμήματα Οικονομίας και Ιστορίας. Οι σύμβουλοι των υπουργών μας μελετούν τις θέσεις αυτών προσεκτικά πριν ξεκινήσουν την επεξεργασία ενός νόμου, ενώ παράλληλα οι κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι, πριν επικυρώσουν ένα νομοσχέδιο, συμβουλευονται ξανά τα έργα και τα άρθρα των πανεπιστημιακών. Τέλος, δεν εξασκούν την επιρροή τους μόνο στην Άνω Βουλή (Herrenhaus). Το ίδιο συμβαίνει πρωτίστως και σε κάθε ευκαιρία, σε προσωπικές συζητήσεις με τον μονάρχη, τον καγκελάριο και πολλούς ηγέτες κομμάτων.¹⁰

Η αρχαία Μακεδονία μας απασχολεί, λοιπόν, γιατί ακριβώς αποτελεί αυτήν την περίπτωση που ο ακαδημαϊκός λόγος μετατρέπεται σε πολιτικό επιχείρημα και εκφεύγει κατά πολύ μιας αμιγώς αρχαιογνωστικής ιστοριογραφικής προσέγγισης. Φιλοδοξία της μελέτης, ωστόσο, δεν είναι να αναλύσει αποκλειστικά την περίφη-

10 Rüdiger vom Bruch, *Wissenschaft, Politik und öffentliche Meinung*, Husum 1980, σ. 98.